

Данијела Ковачевић Микић

КУЦАЊЕ САТА КОЈИ СТОЈИ

Владан Матијевић, *Сусрети под необичним околностима*,
Лагуна, Београд, 2016.

Навикнути на то да је Владан Матијевић писац који истражује жанровске могућности и поиграва се нараторским обрасцима, чија је реченица само на први поглед једноставна, стилски огољена и јасна, а чији је стил захтеван и тежак, јер се до различитих проблемских аспеката његових дела стиже само правилним сагледавањем оних књижевних одлика по којима Матијевић и јесте другачији од осталих српских писаца, нисмо изненађени тиме што нам и нови роман *Сусрети под необичним околностима* личи на својеврсну Рубикову коцку, која је, као ментални и интерпретативни изазов, стигла из пишчевих руку до нас.

Већина читалаца ће се задовољити слагањем једне или две „боје” ове романескне Рубикове коцке, док ће само најупорнији читаоци истраживати, превртати, комбиновати и повезивати поједине аспекте текста, пре свега елементе хумора, fine ироније и сатире, бурлеске и гротеске, слажући „коцку” у целости. За већину читалаца ово ће бити комичан роман о чекању, чежњи и самоћи, који може да се сведе и на љубавну причу у којој се у само једном дану, 9. јула 2015. године, разматава живот главне јунакиње Ане Жежељ, која преко пола века послушкује звук телефона у ишчекивању позива песника Марјана Верговића, с надом да је могуће наставити љубавну везу тамо где је она насилно прекинута. Ту прву интерпретативну боју, зачињену посебним, „ишчашеним”, уврнутим хумором који онеобичава стварност око нас и поиграва се различитим друштвеним представама и стереотипима, Матијевић и користи да, причом коју је могуће лако пратити, читао-

ца увуче у интерпретативни вртлог у којем би се бавио откривањем сложенијих наратолошких матрица и дубљих значења текста. Они који би да сложе две стране чудесне Матијевићеве „коцке” откривају да је реч о минуциозном психолошком портрету Ане Жежељ, која је антијунакиња савременог доба, помало налик и на Мацу Аксентијевић из Матијевићевих *Часова радости*. За њу је морално све оно што се мора, а мора се пре свега одговорити на захтеве тела. Реч је о жени која иза себе има три пропала брака, која је растурила многе бракове и везе, која у мушкарцима, па и дечацима, види могуће изворе еротских уживања, која ужива у пићу и цигаретама, која је због љубавних афера избацивана с посла, а опет, захваљујући њима, издејствовала пензију у 46. години живота и која је невероватно алкава и неуредна (кућа у којој живи – у којој се ствари поправљају саме од себе, јер се она њима не бави, у којој ништа не ради како треба, ни водокотлић ни рингле на шпорету, кадре да паљењем изазову земљотрес, а где су све утичнице погрешно повезане – заправо је илустрација њеног карактера и живота). Из њеног односа према људима који испуњавају стварност тог дана, међу којима су лица која стварно сусреће (кћи, доктор, зет, комшиница, девојка која доноси обрачун за струју), али и они који су умрли (нпр. пријатељица Микаина) или који су одсутни (песник) или они који припадају фантазмагоричном аспекту приче (демони, посрнули анђео Милинко Јужни), могуће је читати и као разобличавање савременог отуђења, недостатка суштинских емоција, лажних и лицемерних односа и веза. Иако по свему негативна, Ана Жежељ је ипак особа великог срца, пуног љубави, због чега је спас од демона посрнули анђео и потражио у њеној кући, верујући да ће само она знати да је у животу ипак важно поставити границе, не потписати, чак ни зарад испуњења вишегодишње жудње, пакт са демонима и не издати свог анђела (чисту љубав или чисту поезију у себи). Њен однос према стварима и људима, искрен и без фолирања, без длаке на језику, извор је бурлескних и комичних запажања која читаоца не остављају равнодушним, али док се смеје (на пример томе како Ана Жежељ замишља чистиште као просторију за деконтаминацију, а пут у рај као путовање на неку лепшу дестинацију, или док пореди католичанство, које јој се више допада, са православљем на основу латиноамеричких серија у којима свако може да буде са сваким, па после плати да му се опросте греси), он постаје свестан и тога да се иза доминантно комичног релативизовања свих вредности крије заправо огољена и мрачна истина о нама.

Кад кажемо да у роману доминира тема чекања, онда је прва асоцијација која нам се буди заправо евокација Бекета и његове драме апсурда. Ако су у Годоу многи видели Бога, и код Матијевића је јасно да онај

чисти аспект Анине љубави заправо у потпуности кореспондира са љубављу какву би верујуће биће осећало према Христу, с тим што је у Анином доживљају фокусиран, не тај одуховљени аспект вере, већ телесни, еротски, земаљски (накарадан, како резонује анђеоско посрнуо због истог таквог греха). Осим што је предмет њених еротских сновиђења и маштарија, Марјан Верговић у сваком тренутку може да буде баш онакав каквим га Ана замишља и да учини баш оно што Ани Жежељ у датом тренутку недостаје и треба, дакле – свемогућ је, тако да на датој blasphemичној матрици можемо да правимо паралелу између песника и Бога. Отуд је ово и роман о празнини или испуњености људске душе, о апсурду.

Реализација тропа је поступак који Матијевић обилато користи, с тим што код њега тај процес постаје јасан тек када се роман прочита у целости, па и више пута. Када на почетку читалац уочи персонификовање ствари и биљака из Аниног окружења (љути кактус све време жели да убоде газдарицу, а будући да јој га је поклонио зет за Осми март претходне године, јасно је да се тим односом духовито разобличава стереотипна представа односа таште и зета), за њега је то преваходно извор хумора, али током читања постаје јасно да су многи мотиви и многе ситуације заправо симболи и алегорије и о карактеру књижевног јунака, али и уопште, о људској природи. Зидни сат који не ради, јер Ана заборавља да купи батерије, уводи у роман појам времена и као субјективни доживљај и као теолошку вредност (вечност, вечни живот) и као филозофску категорију. Казаљке на сату су заљубљене у Хераклита Мрачног, а често се забављају замишљајући Хераклитово дете како баца облук на дно реке или размишљајући о томе може ли се у исту реку загазити два пута. Па ипак, покварени сат барем два пута током дана показује тачно време. У једном једином дану живота Ане Жежељ истовремено постоји и њена прошлост и њена садашњост и њена могућа будућност. Док она стари, Марјан Верговић у њеним мислима остаје исти онакав какав је био при њиховом последњем сусрету (субјективни доживљај времена).

Доминантна одлика овог романа је свеопшта релативизација, демистификација, детронизација, односно укидање граница и времена и простора и света фикције и стварности, реалног и фантастичног или фантазмагоријског поступка. Склон томе да демистификује и сам чин књижевног стварања (на пример, анђеоско Милинко Јужни резонује на крају романа да је задовољан бројем страница будући да је свестан да ово није роман о њему, усамљени краставац из Анине перне може да машта о књижевној каријери), Матијевић нам сам указује које наративе је узео као сопствени приповедачки изазов, цитирајући литературу коју анђеоско радо чита: Гогољ, Булгаков и Брјусов. Ако погледамо

критичке жаоке романа, карневал лудости, демонологију и паралелно присуство натприродног и реалног, односно физичког и метафизичког света, јасно је да је књижевна паралела могућа и са доминантним наратолошким матрицама наведених писаца. Слика стварности видљива у Матијевићевом делу односи се пре свега на критику комунистичког укидања слободе мишљења и различитости појединца (љубавна веза је насилно прекинута зато што је Ана Жежељ кћи партизанског првоборца и мајора ЈНА, те је Марјан Верговић или отеран на робију или је побегао из земље), потом на сликање последица комунистичког света у виду новоствореног бирократског, корумпираног друштва у којем доминира материјалистички поглед, што је испразнило душу која мора да буде испуњена, ако не љубављу, вером и надом, што би био теолошки императив, а оно сновима, илузијом и веровањем у било шта, што би била порука видљива у овом роману. Критицизам је видљив и у раскринкавању свих слабости нашег здравственог система (при одласку Ане Жежељ код лекара), од чињенице да ништа од уређаја не ради, до неморала у виду корупције и блуда, али и у разобличавању лажних верника и оних који долазе у цркву (лекари, адвокати, криминалци), а нарочито свештенства, које би требало да буде пример чистоте, али није, због чега се анђео и склања не код неког попа, већ код бивше блуднице Ане Жежељ. Критичке жаоке се комички активирају пресликавањем земаљског уређења на небески свет, чиме се укида и граница неба и земље (и рај и пакао су истовремено у нама самима): анђели и демони су прсликана земаљска игра моћи, надређених и потчињених, нарочито бирократски активирани у терминима који би се дали приписати војном уређењу или чиновничкој апаратури. Ана Жежељ би радо поткупила анђела да посредује код Бога за њу и њен сусрет са Марјаном Верговићем и она тражи „рецепте” за веру у црквеној литератури, тј. правила и једноставна упутства шта треба да уради да би јој се испунила жеља (и то мешање сујеверја са вером не само што је комично, већ је и трагична слика наше лажне религиозности). Уз то, осим што се небеска бића персонификују, и земаљска бића се демонизују. Ана Жежељ у сваком човеку види неку животињу: сама себи личи на јазавца, иако је за већину људи кучка (језички конотативни потенцијал), кћерку Милену доживљава као гуску, зета Слободана као клемпавог мајмуна, привлачног доктора Јовића као мачора, комшиницу Босу као чавку и сл.

Поред укидања граница времена и физичког и метафизичког простора (истовременим присуством у Аниној стварности и демона и стварних људи), Матијевић укида, односно релативизује, и категорију простора. Именима улица и планина, он јасно за место Аниног боравка бира Чачак. Међутим, сусрет под необичним околностима,

након успешног одолевања демонима (који су више гротескне карикатуре него јунаци хорора), без икаквог реалистичког мотивисања пренесен је на релацију од Ђерам пијаце до Новог Београда. У једном истом дану у кући и око куће Ане Жежељ, осим стварних животних ситуација (врео дан, Босин одлазак у продавницу, туширање, испијање пива, храњење мачка Бошка, ишчекивање позива, телефонски разговор са кћерком, откинута карниша и сл.), на истоветан начин, без икаквог чуђења или тумачења, обитавају и демони и одвија се њихов демонски карневал лудости (што би се дало интерпретирати и као реализација немирне савести и резимирања сопственог живота и својих грехова) у ноћи пуној громава у којој се искушава Ана Жежељ не би ли потписала пакт са демонима и издала анђела (мотив продаје душе), што указује на поступак укидања доминације било ког приповедачког наратива, јер се различите наратолошке матрице код Матијевића третирају на идентичан начин.

У дубљим слојевима, иза комичког арсенала, овај роман поставља веома тешка питања: да ли ми живимо један те исти дан, да ли се враћамо да бисмо исправили неку крупну грешку у онај дан својих живота када смо починили неки грех, да ли је могућа лична трансформација, да ли је могуће опростити себи и другима, да ли је уопште потребно опраштање и кајање, да ли се може живети без вере, сна и илузија? Матијевић чак и главној јунакињи укида веродостојност и брише границу између ње као књижевног јунака и ње као стварног бића. Сваки пут када жели да је окарактерише, писац посеже за два матрицама: изразом „једном је прочитала” и цитирањем „девиза” Ане Жежељ (које је она сама измислила или опет негде прочитала и присвојила). Тако Ана, која заборавља оно што је нервира или је боли, која увек налази најбоља оправдања и изговоре за оно што чини, за сопствени живот потврду тражи у новинама (застарелим) које чита, дакле у написаном. Ако знамо колико је танка граница лажи и истине када су новине у питању, и колико је написано инструмент манипулације људском свешћу, јасно је да Матијевић оспорава могућност наласка утехе у било чему написаном (литератури, црквеним књигама, паролама). Та релативизовања или оспоравања видљива су и на плану успутних сличица преко којих површан читалац олако прелази, на пример у слици потопа бубица у саксији услед изливања остатака кафе, при чему реч потоп активира религиозну слику света, што даље производи пресликавање света бубица на људе – и ми смо, дакле, бубице, мали и ограничени временом и простором свог живота. Постоји низ примера тог оспоравања различитих упоришта које човек ствара или прихвата да би осмислио свој живот, али највише их је у вези са религијом будући да (лажна) религиозност доминира тренутно нашим простором. Отуд

се реч милосрђе комично употребљава да окарактерише Ану као мајку која није пробушила уши својој кћерки. Иначе, портрет Ане као лоше мајке и суптилна игра (не)моћи и љубави између кћерке и ње која није глумила „пројекат добре мајке” већ је само имала амбицију „да добије прелазну оцену”, изузетно је психолошки снажан и упечатљив део романа.

Да су ове крупне теме у првом плану, роман би био суморан и налик неким ранијим Матијевићевим делима. Но, у његовом фокусу су комични, бурлескни и гротескни детаљи, због чега се роман чита лако, јер нас наведене одлике упорно, као федери, избацују на тај први интерпретативни ниво љубавне приче и комичне карактеризације антијунакиње која је истовремено и блудница и жена великог и искреног срца испуњеног љубављу, која бритким језиком сажиже стварност, и у њој и себе и друге, и која својим раскринкавањима лажи и превара изазива несумњиву емпатију и писца и читалаца.

Роман се завршава условно оптимистички. Ана Жежељ је свесна да се у њеном животу нешто крупно завршило. Налива себи чашицу ракије до врха, свесна да шумска звер одгризе ногу ухваћену у кљусе... Ма колико без чврстог упоришта (јер су сви ослонци романом раскринкани), живот је смислен чак и кад је испуњен илузијама и сновима, посебно ако је обојен жудњом за љубављу (потцртаном музиком и поезијом Владимира Висоцког) и за поезијом као еросом (у највишем значењу те речи: као жудњи за лепотом), оличеном у лику песника Марјана Верговића (без обзира на то што је сам чин могућег остварења сусрета, у слици сенилности и старости, болан и трагичан). Тиме се завршницом романа слави живот као трајање, као вечита жудња, ма какав био сам по себи. Императив је сачувати срце да се не скврчи, да увек буде испуњено љубављу и поезијом! Барем два пута дневно показати тачно време, као сат који не ради.